

СПОГАДИ Є.Ю. СПАСЬКОЇ ПРО ВІДКРИТТЯ НОВОГО АУДИТОРНОГО КОМПЛЕКСУ МОСКОВСЬКИХ ВИЩИХ ЖІНОЧИХ КУРСІВ ІМ. В.І. ГЕРЬЄ

DOI: 10.5281/zenodo.6770727

© Т. Дорохіна, Т. Луговик, 2022. СС BY 4.0

У статті на основі архівних матеріалів представлено спогади українського етнографа, мистецтвознавця, дослідниці української, кримськотатарської, казахської та киргизької етнографії Є.Ю. Спаської про відкриття нового аудиторного комплексу Московських вищих жіночих курсів ім. В.І. Герье, наведені свідчення з історії створення та функціонування цього вищого навчального закладу, його організаційної структури. Публікація дозволяє відтворити загальну атмосферу в вищих навчальних закладах поч. ХХ ст., скласти уявлення про становлення та розвиток вищої жіночої освіти в кінці ХІХ – на поч. ХХ ст., зростання ролі жінок у громадському й суспільному житті. **Методологія дослідження** ґрунтується на загальних принципах науковості та історизму з використанням біографічного та просопографічного методів. **Наукова новизна.** В публікації на основі архівних джерел вперше представлено унікальні свідчення про відкриття нового аудиторного комплексу Московських вищих жіночих курсів імені В.І. Герье. Відзначено громадську і благочинну роботу Є.Ю. Спаської в складі органів студентського самоврядування, простежено її роль у підготовці відкриття нового аудиторного комплексу. Означено активну громадську та суспільно-політичну позицію Є.Ю. Спаської. **Висновки.** Представлений мемуарний матеріал дозволяє установити дату відкриття нового аудиторного корпусу Московських вищих жіночих курсів ім. В.І. Герье на Дівочому полі в Москві – 5 жовтня 1913 р. В тексті підтверджується розпочата з юних років активна громадська діяльність Є.Ю. Спаської (постійний член та голова «Довідкового бюро», голова «Каси взаємодопомоги» та багатьох інших громадських організацій на курсах). Документ дозволяє простежити ставлення до Ленського розстрілу тогочасної інтелігенції – розуміння та ідейної підтримка протестуючих (хоч і прихована), необхідності вирішення гострих соціально-економічних і суспільних проблем та несправедливості. В тексті наведені свідчення про зародження жіночого руху у др. пол. ХІХ – на поч. ХХ ст. за право на освіту, активне включення жінок в економічне та суспільно-політичне життя держави, нові можливості для їх самореалізації та працевлаштування.

Ключові слова: Новий аудиторний комплекс Московських вищих жіночих курсів ім. В.І. Герье, С.О. Чаплигін, В.М. Хвостов, О.І. Южин, «Московский строитель», «Русские ведомости», «Русская мысль».

Однією з найменш досліджених сторінок біографії етнографа, етнолога та мистецтвознавця Є.Ю. Спаської є її ранні роки та юність. Уривчасті свідчення про сім'ю, особливості родинного виховання та соціального оточення майбутньої дослідниці знаходимо в автобіографії, спогадах про дитячі роки, фотокартках і епістолярії, що зберігаються в архівних і музейних установах, а також у родинних архівах – її онуки Н.Ю. Анохіної та племінниці Л.І. Вуїч. Особливої уваги заслуговують періоди навчання Є.Ю. Спаської в Ніжинській жіночій гімназії ім. П.І. Кушакевича та Московських вищих жіночих курсів ім. В.І. Герье, коли відбувалось не лише її професійне самовизначення, а й формування особистісних якостей і характеристик.

У зібранні Відділу рукописів (Ф. 218) Науково-дослідного відділу рукописів Російської державної бібліотеки зберігається невелике за обсягом зібрання Є.Ю. Спаської, переважна частина матеріалів якого датована 1960–1970 рр. Особливий інтерес становить рукопис «Открытие нового Аудиторного корпуса Московских Высших женских курсов на Девичьем поле» (1971, Алма-Ата). Записи Є.Ю. Спаської є унікальним джерелом з історії створення та функціонування вищого навчального закладу, його організаційної структури; дозволяють відтворити загальну атмосферу в вищих навчальних закладах поч. ХХ ст., скласти уявлення про становлення та розвиток вищої жіночої освіти в кінці ХІХ – на поч. ХХ ст., а також зростання ролі жінок в громадському та суспільному житті. Завдяки літературному хисту дослідниці, спогади написані доступною мовою, насичені художніми засобами та легко читаються. Публікація буде корисна не лише історикам, краєзнавцям, а й цікава для широкого кола читачів. Спогади друкуються вперше зі збереженням авторського стилю та мови оригіналу.

Окрім того, вищезгадані спогади дослідниці дозволили висунути гіпотезу щодо датування одного з фотознімків, який зберігається в Науково-допоміжному фонді Ніжинського краєзнавчого музею імені Івана Спаського (рис. 1). Фотокартка була передана до музею онукою дослідниці Н.Ю. Анохіною. Аналізуючи записи дослідниці, можна припустити, що це фото було зроблено саме в день відкриття Нового аудиторного комплексу Вищих жіночих курсів ім. В.І. Герье – 5 жовтня 1913 р.

Рис. 1. Є.Ю. Спаська – слухачка московських Вищих жіночих курсів професора В.І. Герье. 5 жовтня 1913 р. (Є.Ю. Спаська – третя в другому ряді справа)¹

«ОТКРЫТИЕ НОВОГО АУДИТОРНОГО КОРПУСА МОСКОВСКИХ ВЫСШИХ ЖЕНСКИХ КУРСОВ НА ДЕВИЧЬЕМ ПОЛЕ»

Егоровна² – начальник нашей канцелярии, – сразу нашептала мне, как сердился на меня Сергей Алексеевич³ за «Ленский расстрел»⁴ – и я поспешила поскорее ретироваться подальше от канцелярии, чтобы нечаянно с ним не встретиться!

Проконсультировавшись у моего руководителя по дипломной теме – Валентина Николаевича Бочкарёва, я пошла к медичкам! Там уже собрался актив всех факультетов, все знакомые по «общественной работе», и среди них «С.» – с модной причёской, самодовольная, в своей великолепной пелерине; она первая, предложившая свой, уже готовый текст выступления, адресованный Сергею Алексеевичу на открытие нового здания⁵! Ох и речь же это была! Как только мог у нее язык поворачиваться! «Уважаемый директор!», и дальше – «мы», «вы», «во-первых», «во-вторых», «в-десятих» и т. д., «отношения», «цифры», «параграфы», и наконец заключение с намеком на собственное великопение!

Напыщенно! Сухо! Ни одного доброго простого слова! И полнейшая уверенность, что ни лучше, ни умнее ничего не придумать!

Шурка откровенно фыркала! Катюха скрипела зубами! А пожилая, очень всеми нами уважаемая т. «В.» – медичка, только качала головой от подобной профанации! А т. «С.» смотрела победителем и вообще была вполне восхищена своим «литературно-научным трудом»!

¹ Науково-допоміжний фонд Ніжинського краєзнавчого музею імені Івана Спаського. Папка «Є.Ю. Спаська (1892–1980). Арк. 8.

² Марія Єгорівна Беккер – помічниця інспектриси Московських вищих жіночих курсів ім. В.І. Герье (1911–1918).

³ Сергій Олексійович Чаплигін (5 квітня 1869, Раненбург, Рязанська губернія – 8 жовтня 1942 р., Новосибірськ) – російський та радянський механік і математик, один із основоположників сучасної аеромеханіки та аеродинаміки, академік Академії наук СРСР (1929), заслужений діяч науки РРФСР (1929), Герой Соціалістичної Праці (1941). З 1905 р. був директором Московських вищих жіночих курсів, згодом – ректором 2-го Московського державного університету, у який ці курси були перетворені в 1918–1919 рр.

⁴ Ленський розстріл – трагічні події 17 квітня 1912 р. на копальнях Ленського золотопромислового товариства, розташованих в районі міста Бодайбо на притоці ріки Лени, річках Вітіму й Олекме. З причини страйку та подальшого розстрілу робочих урядовими військами постраждало, за різними оцінками, від 250 до 500 осіб, у тому числі 150–270 людей загинули. З цього приводу відбулася низка виступів і громадських акцій.

⁵ Нова будівля Московських вищих жіночих курсів була збудована 1913 р. (нині – Головний корпус Московського педагогічного державного університету). Розташований за адресою: м. Москва, вул. Мала Піроговська, 1. Будівля аудиторного корпусу зображена на нинішній емблемі МПДУ.

Однако сразу же начался такой «разнос» – по всем статьям! – и по содержанию, и по форме; главное – по общему тону! Такие реплики со всех сторон! Ни клочка не осталось от ее писанины, ни от пелерини! – До сих пор не знаю, как мне удалось удержаться, промолчать и не вмешаться в этот разгром!

Представительницы точных наук – категорически, безоговорочно забраковали ее текст и постановили единогласно – представители всех факультетов не позже утра среды должны представить свои варианты и вручить их тут же избранной комиссии от пяти факультетов на рассмотрение и утверждение. А в среду или не позже утра четверга – представить на рассмотрение и утверждение расширенной комиссии от всех факультетов и всех курсовых организаций. Заслушав мнение комиссии тут же утвердить лучший вариант. Ведь времени осталось так мало!

А каждая курсовая организация, каких у нас было немало – хочет сказать от себя хоть слово! А ведь надо еще составить один общий текст! И красиво написать его – общий от всех! Вежливо пригласили и т. «С.» придти в среду со своим текстом.

В комиссию вошли: милая моя Катюша – математичка, статная, красивая Т. Перепелкина от естфака, незнакомя мне медичка, от литфака – друг мой Шурка Соколова, от Истфака – я. Уговорились сегодня же вечером собраться у Катюши и обсудить и общий характер, и порядок выступления! Ведь у нас было не мало разных курсовых организаций и всем хотелось сказать слово!

Вечером в этот же день мы собрались у Катюши – посоветовались и ушли! Уговорились, что каждая из нас пяти напишет текст по-своему! Но, конечно без сухости и честности, как у т. «С.» – и разошлись! Шурка снова в свою библиотеку, а я – побродить! Помню, что легкие снежинки уже кружились вокруг керосиновых фонарей, и в переулках Плющихи⁶ было как-то особенно тихо, нарядно, уютно! Слова откуда-то сами всплывали и складывались в обращение к директору и его товарищам, уважаемыми тысячами учающихся, вложившими столько энергии в дело женского образования! И, конечно, в особенности, – к нему, нашему самому отзывчивому руководителю и другу! Слова точно кружились вместе со снежинками и укладывались чуть ли не в рифмованные строки!

Бродила-бродила; конечно, озябла, ноги промочила, и пришла домой поздно; согрелась чаем и поскорее легла в постель! Шурка уже давно спала. А я все не могла ни уснуть, ни вспомнить – как складывался текст там, на Плющихе! Стала вспоминать – ничего не получается! Долго мучилась; задремала. И вдруг вспомнила, целый абзац! Вскочила, зажгла лампу, записала! Снова забыла – задремала! Опять вспомнила, вскочила – записала! И так всю ночь, до самого утра! Шурка несколько раз просыпалась, когда я гремела то стулом, то лампой; сердилась, ворчала и дразнила меня «муками творчества», и, безобразница, снова засыпала, хотя это поручение касалось не меньше и ее, члена комиссии!

День прошел, как всегда в суте, и вечером рассмотрела я свои ночные шпаргалки и увидела, что получилось складное начало, как запев песни! И конец с большим подъемом, а середины, как ни билась, так и не получилось! Голова снова болела, явно начиналась ангина!

В среду вечером, собралась наша пятерка у Катюши. Оказалось, что ни Шурка, ни медичка, – пальцем не шевельнули! А у нас, остальных – тоже не все ладно! У Катюши какой-то детский лепет: «Вы наш отец, вы наши дети», «под вашей эгидой» и дальше в том же роде!

Все это так, но очень уж неуклюже! У Перепелкиной – очень дельно, ясно, полно! Но чего-то не хватает! А я – последняя, прохрипела только начало и конец, без середины, и все приуныли! Но тут вмешалась Шурка Соколова – литфаковка, которая ничего не написала, хотя и должна была это сделать. И из наших отрывков и вариантов, очень складно и красиво, слепила одно целое! Отредактировала! Когда она кончила, мы позвали слушателя – Катюшину квартирную хозяйку, – проверить, как оно звучит? И когда Перепелкина своим великолепным контральто прочитала все – у нас защипало в носу, а слушатель – старая работница курсовой канцелярии сразу же стала вытирать слезинки: она с самого начала существования курсов работала с Сергеем Алексеевичем (в канцелярии), очень уважала и любила его и возлюблялась нашей и правдивой, и сердечной речью!

В четверг утром пришли мы на строгий суд «Совета старост» и других курсовых организаций в «анатомичку»⁷ – наш первый «собственный дом», построенный нашими профессорами на Девичьем поле!⁸

Так как никаких других текстов не поступило, т. «С.» при гробовом молчании прочитала своим великолепным контральто наш текст – никаких сомнений не возникло! Все одобрили наш текст! Правда, одна только капризная и взбалмошная Люся Т. заявила, что текст написан слишком возвышенно, а все представители всех курсовых организаций одобрили наш текст. Только попросили хотя бы кратко упомянуть о них в этом же нашем общекурсовом выступлении, чтобы им не выступать отдельно!

После этого поднялся вопрос о том, кому поручить выступление на празднике? Вся наша комиссия единогласно стояла за Перепелкину, такую представительную и с таким чудесным, грудным голосом!

⁶ «Плющиха» – улица в районе Хамовники Центральной административного округа м. Москвы. Сучасну назву отримала у XVIII ст. від назви шинка Плющова («Плющиха»).

⁷ «Анатомичка» на Девичьем поле» – комплекс університетських клінік медичного факультету Московського університету в районі Дівочого поля площею 18 гектарів. 22 вересня 1887 р. відбулася урочиста закладка Клінічного містечка, а 1897 р. Клінічне містечко було повністю побудоване й оснащене. Таким чином, були зведені факультетські й госпітальні клініки – терапевтичні та хірургічні, пропедевтична, неврових і очних хвороб; будівлі інститутів: анатомо-патологічного, судової медицини, загальної патології, оперативної хірургії, фармакологічного та гігієнічного; дитячі інфекційні бараки.

⁸ Див.: Московскому педагогическому государственному университету – 130 лет. Развитие личности. 2002. № 4. С. 226.

Но т. «Б.», – наша самая старая, самая уважаемая старшекурсница-медичка, – поправила свои очки и внушительно заявила, что правильнее и справедливее всего будет поручить это мне! Прежде всего, ей известно, что основная и самая ответственная часть написана мною! Затем, что нашим курсам в целом, я – старшекурсница, более известна, чем второкурсница Перепелкина! Что меня знают на всех факультетах как неизменного члена и председателя «Справочного бюро» для первокурсниц, как председателя «Кассы взаимопомощи» и многих других курсовых организаций, – почему она и уверена, что основная масса курсисток при голосовании, конечно, высказалась бы за меня! Как я ни отпрашивалась: горло завязано, я сипела – ничто не помогло! Медички поклялись, что до воскресенья вылечат меня. И все, кроме меня и естафетки Люли Т., проголосовали за меня. Только Люля и я выдвигали Перепелкину, с ее красивым голосом! Дальше – распределяли роли: кто закажет папку, кто даст написать текст, кто отвечает за приглаательные билеты, организовывает буфет и украшение зала и фойе и т. п. На мою долю – только сидеть дома и лечить горло: медички будут приходить ко мне с ингаляциями и другими лекарствами.

Мы с Перепелкиной должны обдумать и весь порядок нашего выступления. Вместе со мной выйдут поздравлять Сергея Алексеевича представителей всех факультетов и всех курсовых организаций! Всего 13 человек. Все в темных (черных) платьях, с белыми воротничками! А говорить буду только я. Добавили в наш текст о всех факультетах и всех организациях в отдельности: при упоминании их представительница будет выступать немного вперед и кланяться Сергею Алексеевичу!

И вот пришла я в воскресенье на курсы и «ахнула» – наш круглый вестибюль, и наше великолепное трехэтажное высото веерообразное фойе с его стройными колонами и голубоватым стеклянным потолком – превращены в сплошной сад! Цветущие олеандры, сирени, пальмы, букеты цветов на всех столиках и оживленные приветливые, хорошенькие распорядительницы среди прогуливающей публики – создавали радостное настроение дня большого праздника! А гости – цвет Москвы! Но я не успела всего рассмотреть, как главная распорядительница уже утащила меня со своей свитой в особый уголок, придирчиво рассмотрела нас всех, пригласила, прихорюшила, а мне еще и вручила огромную великолепную папку! Усадила нас в большой аудитории в особо отведенном нам вверху уголке. Текст был написан крупным красивым шрифтом, но он мне не понадобится – я знала его наизусть.

Наше выступление было завершающим и мы прослушали множество хвалебных, прочувствованных адресов!

Сергей Алексеевич, всегда такой сдержанный и хмурый, выслушивал все стоя, смущаясь и кланяясь! Но вот главная распорядительница кивнула нам: председатель собрания объявил нас, перечислив все наши факультеты и все наши курсовые организации. И все мы, – мои 13 «черных лебедей» (как потом нас называли), – следом за мной спустились вниз и выстроились на нашей огромной дубовой кафедре!

Я очень давно не видела Сергея Алексеевича – провинилась перед ним – пряталась от него, зная что он сердит на меня за выступление по поводу «Ленского расстрела» и знала, что у него были неприятности!

Вероятно, для него было полной неожиданностью увидеть именно меня с такой большой и великолепной свитой! Подруги были подобраны обдуманно – самые славные, работающие, милые, и верные его помощники во всех курсовых делах! Мы все смотрели на него радостно, с любовью и уважением, а он на нас – как-то растерянно, словно не узнавая.

Я положила на кафедру тяжелую закрытую папку и, глядя на него, говорила так, словно тысячи сердец подсказывали мне каждое слово! Когда я называла факультет или какую организацию – представитель ее выступала немного вперед и склоняла голову! Он слушал нас с волнением и к концу у него задрожало его тяжелое, суровое, будто изжеванное лицо и показались крупные-крупные слезы!

Окончив, я подала ему эту папку, а он по очереди пожимал нам всем руки под такие долгие, несмолкающие аплодисменты, какие слышали разве Ермолова или Шалапин!

Растерянный, он долго стоял, желал что-то сказать – и не смог! И только когда овация стихла, он как-то скромно поблагодарил всех и пригласил в фойе пить чай!

Удивительный был день в нашей курсовой жизни! Мы почти все время так и держались кучкой «черных лебедей». Столько незнакомых людей подходили к нам, ласково смотрели на нас, любясь и говоря: «До чего же вы все милые, хорошие наши девушки!».

Подруги-студентки прямо затискали нас и зацеловали! Даже скептическая Люля с подозрительно блестящими глазами бросила мне на ходу: «Хоть речь и неважная, но вы ее хорошо организовали и сказали!».

Какие-то старомодные чопорные дамы ласково с нами заговаривали – мне они казались семидесятицы и восьмидесятицы, нашими предшественницами, боровшимися за право на образование, смотревшими на нас, как на внучек, которым переданы их боевые знамена! Одна очень важная и нарядная дама (всезнающая Лида С. узнала ее) оказалась графиней Уваровой. Распрашивала нас, как живем, в чем нуждаемся? Что и где собираемся делать? Умница Перепелкина, очаровавшая ее, впоследствии использовала ее интерес к нам.

Какой-то представительный бритый человек, здороваясь с нами, пожимая мне руку, спросил: «В какой студии вы занимаетесь?». А когда я удивилась и сказала что ни в какой, он заявил: «Значит, у вас от природы отлично поставлен голос! Правда, чувствуется легкий украинский акцент!». На это я, чтобы отделаться от него, сказала ему, что у Перепелкиной, державшейся все время около меня, – голос гораздо лучше моего! Он тут же познакомился с ней и до конца нашего праздника она

любезничала с ним. Та же всеведущая Лида С. говорила мне потом, что это был Южин⁹ – известный артист Императорского Малого театра.

Наш профессор В.М. Хвостов¹⁰ пригласил меня с несколькими подругами к своему чайному столику, угощал нас и не преминул попрекнуть нас, что мы, чисто по-женски, уделили слишком много внимания «одному человеку». На это я, смеясь, возразила: «Неужели, Вениамин Михайлович, Вам мало, что мы назвали Вас – наших преподавателей, – лучшими людьми этой страны?». Он немного смуглился, видимо был несколько расстроен тем, что его собственное выступление от коллектива преподавателей, рядом с нашим «триумфальным» ему уже и самому казалось несколько обыкновенно-академическим!

А потом все архитекторы, старые и молодые, построившие «наш Храм Науки», нарасхват приглашали к своим столикам, угощали и благодарили за то, что мы о них так лестно отзывались! Обещали полностью напечатать и поместить наше выступление в своем журнале «Московский строитель». Да и вообще, корреспонденты «Русских ведомостей» и «Русской мысли» так же все по очереди интервьюировали нас – и действительно на другой день все поместили в газетах лестные заметки! И только один человек так и не смотрел в нашу сторону, и даже отворачивался от нас – сам Юбиляр!

Но я, конечно, утешала свою свиту тем, что мы, как Андерсоновский соловей – «видели слезы на глазах Богдыхана!». Правда, жена «Богдыхана», взволнованная и хлопотливая, долго обнимала нас всех по очереди и благодарила за выступление, такое искреннее и теплое, за уважение и любовь к ее ненаглядному Сергею Алексеевичу!

Мир с Сергеем Алексеевичем был заключен не сразу, недели через две: когда я снова пришла на консультацию к В.Н. Бочкареву. Сигнальщики сразу доложили об этом «главной» – Марии Егоровне. А она, без разговоров, сразу захватила меня и втокнула в кабинет директора, ворча, что он ее уже несколько раз спрашивал обо мне!

Насуленный, как всегда, Сергей Алексеевич, поздоровался со мной, помолчал, прежде чем выдал из себя несколько слов благодарности за расстроившее его выступление наше! А потом все-же буркнул: «А все-таки я на Вас очень сердит!» И стал пилить меня, что я не представляю себе, каких хлопот наделала ему! Каких трудов стоило ему отвести беду и от курсов, и от меня лично! Он никак не ожидал от меня такого безрассудства! Я сорвала ему работу, подорвала его авторитет! И ворчал, ворчал, пока я не засмеялась и не сказала ему, пародируя саму себя: «Сергей Алексеевич! Положите руку на сердце и скажите по-правде, неужели Вы поступили бы иначе на моем месте? (Намекая на мое недавнее выступление по поводу «Ленского расстрела»). Конечно, он воспринял это как нарек на его собственные и студенческие и профессорские «бунты», и отражение к ненавистному Кассо¹¹! Он немел от моей дерзости, а потом засмеялся и сказал: «А, ну Вас, с Вашими аналогиями!». Но я не удержала и отпарировала: «Имейте ввиду, что все, что мы сказали Вам на открытии, придумала не только я, а все без исключения СТУДЕНТКИ! Однако, любя и уважая Вас, тогда (в день «Ленского расстрела») согласились со мной и пошли в ногу со всей Русской молодежью! Иначе и не могло быть! Даже Вы не сможете удержать нас от наших «безумных», но «справедливых» решений!

На этом мы и расстались, не убедив друг друга. В душе у меня осталась уверенность, что про себя он оправдывал нас, причинивших ему столько хлопот!

Года два спустя, проездом на фронт, я зашла к нему и на курсы, домой, увидела его в окружении семьи и учеников и спросила: «Вы и сейчас думаете, что мы не были правы?»¹²

Представлений у спогадах Є.Ю. Спаської матеріал про відкриття нового аудиторного корпусу Московських вищих жіночих курсів ім. В.І. Герье дозволяє схарактеризувати наступний перебіг подій та фактів:

– датою відкриття нового аудиторного корпусу Московських вищих жіночих курсів ім. В.І. Герье на Дівочому полі в Москві можна вважати 5 жовтня 1913 р.;

⁹ Южин Олександр Іванович (справжнє прізвище – Сумбатов; 1857–1927) – російський і радянський актор, драматург, театральний діяч. Народний артист РРФСР (1922). У 1878–1879 рр. грав на сценах акторських клубів Санкт-Петербурга. У 1881 р. вступив до театру Анни Бренко в Москві. З 1882 р. і до кінця життя працював в Малому театрі, де займав різні адміністративні посади: з 1909 р. був керуючим трупкою, з 1918 – голова Ради, з 1919 – голова дирекції, з 1923 – директор, з 1926 р. – почесний директор. Очоловав дирекцію літературно-художнього гуртка «Середовище» (1899–1920).

¹⁰ Хвостов Вениамин Михайлович (1868–1920) – російський філософ, доктор римського права, ординарний професор Московського університету. Старший брат історика античності М.М. Хвостова. Викладав на Вищих жіночих курсах і в Московському народному університеті ім. А.Л. Шанявського. Співголова Московського психологічного товариства. В 1910 р. приймав участь в організації наукового інституту з відділенням «соціальної психології», однак цей проєкт так і не був реалізований у зв'язку з початком Першої світової війни.

¹¹ Кассо Лев Арістодівич (1865, Париж – 1914, Петроград) – російський юрист, міністр народної освіти Російської імперії. З 8 жовтня 1910 р. – керуючий Міністерством народної освіти, з 15 лютого 1911 по 9 грудня 1914 рр. – міністр в кабінетах П.А. Столипіна, В.Н. Коковцова та І.Л. Горемікіна. Будучи переконаним прихильником консервативної, охоронної політики в освітній сфері, швидко вступив у конфлікт з ліберальними громадянськими діячами. Період міністерства Кассо характеризується реакційними діями, спрямованими на обмеження університетської автономії.

¹² Науково-дослідний відділ рукопису Російської державної бібліотеки. Ф. 218 Колекція відділу рукописів: Колекція XII–XX століть. К. 1400. Од. зб. 2. Спаська, Євгенія Юрївна. «Відкриття Нового аудиторного корпусу Московських Вищих жіночих курсів на Дівочому полі» – спогади (1910–1914). Два видання. 1971. Алма-Ата. Автограф і машинописний текст з автографом і авторською правкою. 15 арк.

– на авторитет Московських вищих жіночих курсів ім. В.І. Герье вказує присутність на відкритті нового корпусу видатних представників науки та культури, архітектори «старые и молодые» та «очень важные и нарядные дамы» (О.І. Южин – видатний актор; професори, доктори наук, які викладали на курсах, графиня Уварова та ін.), а також ЗМІ – «Московський будівельник», «Російські відомості», «Російська думка»;

– черговий раз підтверджується розпочата з юних років активна громадська діяльність Є.Ю. Спаської: постійний член та голова «Довідкового бюро», голова «Каси взаємодопомоги» та багатьох інших громадських організацій на курсах;

– жіночий рух др. пол. XIX – поч. XX ст. за право на освіту, мимоволі згаданий у документах, вказує на обізнаність та інтерес до нього молоді, а також невтрачену актуальність;

– кількість жінок у штаті закладу (згадані упродовж тексту) дозволяє зробити висновок про зміну статусу жінки в соціумі, її ролі та місця в економічному та суспільно-політичному житті, нові можливості для самореалізації та працевлаштування;

– масове долучення до протесту проти «Ленського розстрілу» курсисток є підтвердженням активної життєвої позиції жінок поч. XX ст., посилення їх ролі у суспільному русі, а також соціально-політичному житті держави;

– реакція керманіча МВЖК С.О. Чаплигіна на участь курсисток у протесті проти «Ленського розстрілу» (захистив, запобіг відрахування дівчат, можливо – поручився і т. п.) вказує на особливе ставлення до цієї події тогочасної інтелігенції. Є.Ю. Спаська переконливо зазначила, що розуміння та підтримка ідейних позицій жіночого руху (хоч і прихована), публічних демонстрацій проти гострих соціально-економічних та суспільних проблем, несправедливості знаходили відгук у тогочасному науковому та академічному середовищі.

Дорохіна Тамара Федорівна – кандидатка історичних наук, доцентка кафедри історії, археології та краєзнавства, Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін ім. О.М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка (Чернігів, Україна).

Dorokhina Tamara F. – candidate of historical sciences, associate professor, associate professor of the Department of history, archeology and local history, A.M. Lazarevsky Educational and Scientific Institute of history and socio-humanitarian disciplines of National University Taras Shevchenko Chernihiv Collegium (Chernihiv, Ukraine).

E-mail: tamara-turenok@ukr.net

Луговик Тетяна Вікторівна – кандидатка історичних наук, завідувачка кафедри іноземних мов і міжкультурних комунікацій, Гомельська філія Міжнародного університету «МІТСО» (Гомель, Республіка Білорусь).

Lugovik Tatiana V. – candidate of historical sciences, Head of the Department of foreign languages and intercultural communication, Gomel branch of the International University «MITSO» (Gomel, Republic of Belarus).

E-mail: tatiana.lugovik@gmail.com

MEMORIES OF E.Y. SPASSKAYA ON THE OPENING OF A NEW CLASSROOM COMPLEX OF THE V.I. GER'E MOSCOW HIGHER COURSES FOR WOMEN

*On the basis of archival materials, the article presents the memoirs of E.Yu. Spasskaya about the opening of a new classroom complex of the V.I. Ger'e Moscow Higher Courses for Women, evidence of the history of the creation and functioning of a higher educational institution, its organizational structure. The publication makes it possible to reproduce the general atmosphere in higher educational institutions at the beginning of the twentieth century, to form an idea of the formation and development of higher education for women in the late XIX – early XX c., and the increasing role of women in public and social life. **The research methodology** is based on the general principles of scientific and historicism using biographical and prosopographic methods. **Scientific novelty.** The publication, based on archival sources, presents for the first time unique evidence of the opening of a new classroom complex at the V.I. Ger'e Moscow Higher Courses for Women. The public and charitable work of E.Yu. Spasskaya in the structure of student self-government bodies is noted, her role in the preparation of the opening of a new classroom complex of the Moscow Higher Women's Courses named after V.I. Ger'e is traced. The active public and socio-political position of E.Yu. Spasskaya is presented. **Conclusions.** The presented memoir material about the opening of a new classroom building of the V.I. Gerye Moscow Higher Women's Courses allows us to set the date for the opening of the new classroom building of the V.I. Gerye Moscow Higher Women's Courses on Devichye Pole in Moscow – 5 of October, 1913. The text confirms the active social activities of E.Yu. Spasskoy, which began from a young age (permanent member and chairman of the Information Bureau, head of the Mutual Assistance Fund and many other public organizations at the courses). The document allows us to trace the attitude towards the Lena execution of the then intelligentsia – understanding and ideological*

support of the protesters (albeit hidden), the need to address acute socio-economic and social problems and injustice. The text provides evidence of the birth of the women's movement in the sec. half of XIX – early XX c. for the right to education, active inclusion of women in the economic and socio-political life of the state, new opportunities for their self-realization and employment.

Key words: *New classroom complex of the V.I. Gerye Moscow Higher Women's Courses, S.O. Chaplygin, V.M. Khvostov, O.I. Yuzhin, «Moscow Builder», «Russian Gazette», «Russian Thought».*

Дата подання: 10 вересня 2021 р.

Дата затвердження до друку: 18 вересня 2021 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Дорохіна, Т., Луговік, Т. Спогади Є.Ю. Спаської про відкриття нового аудиторного комплексу Вищих жіночих курсів ім. В.І. Герье. *Сіверянський літопис*. 2022. № 1. С. 90–96. DOI: 10.5281/zenodo.6770727.

Цитування за стандартом APA

Dorokhina, T., and Lugovik, T. (2022). Spohady Y.J. Spaskoi pro vidkryttia novoho audytornoho kompleksu Vyshchychk zhinochykh kursiv im. V.I. Herie [Memories of E.Y. Spasskaya on the opening of a new classroom complex of the V.I. Ger'e moscow higher courses for women]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2022, 1, P. 90–96. DOI: 10.5281/zenodo.6770727.

